

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(22) сәуір-маусым 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

- Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)*
- Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)*
- Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)*
- Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)*
- Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)*
- Голден Кэтті Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)*
- Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)*
- Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)*
- Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)*
- Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)*
- Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қытшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)*
- Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)*
- Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)*
- Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)*
- Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)*
- Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)*

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)*
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)*
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)*
- Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Голден Кэтти Стромил (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)*
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)*
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)*
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)*
- Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)*
- Кумеков Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Годаньска (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)*
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)*

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkhitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyghanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДӘУІРІНДЕГІ ЭЛИТА МЕН ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫ (Ибн Рузбихан және Мұхаммед Әуез еңбектері бойынша)

Әлімбаев Қ.С.

Магистрант. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Алматы қ., Қазақстан.

Аңдатпа. *Kіріспе.* Мақалада дәстүрлі қазақ қоғамының ұжымдық діни бірегейлігіне қатысты мәселе көтеріліп екі парсы тілді ортағасырлық шығарма мазмұнындағы құнды мәліметтер талданады. Ол – Фазлаллах ибн Рузбихан Исфханидің «Михман-наме-и Бухара» («Бұхара мейманының жазбалары») еңбегі және Мұхаммед Әуездің «Зийа әл-қулуб» («Жүректер сәулесі») атты ортағасырлық агиографиялық шығармасы. Соңғы деректі ғылыми айналымға енгізген белгілі қазақстандық шығыстанушы В.П. Юдин болған. Қазақ қоғамының діни сауаты жайлы қайшылықты пікірлер тараған. Осы тұрғыдан Фазлаллах ибн Рузбиханның Қасым хан тұсында өмір сүрген қазақтар арасында айтарлықтай діннен ауытқушылық белгілерін таба алмағаны өте маңызды тарихи ақпарат. Осы танымал еңбекте мұқият қарағанда Қазақ еліне «ислам елі» деген сипаттама беріледі. Сол сияқты «Зийа әл-қулуб» агиографиялық еңбегінде Тәуекел хан бастаған қазақ ақсүйектерінің бұхаралық шейх Қожа Ысқаққа қол беріп, мүрид атанғандықтары жайлы мәліметтер берілген. Осы сынды тарихи мәліметтер мейлінше ескерілсе Қазақ хандығы дәуіріндегі діни-конфессиялық процестер мен шариғаттың кейінгі ортағасырлық көшпелі мемлекеттілікке әсері жайлы отандық тарихнамалық тұжырымдар одан әрі жетіліп толықтырылуы сөзсіз.

Түйін сөздер: дін, шейх, суфизм, шариғат, ортағасырлық тарих, агиографиялық еңбектер, көшпелі қазақ қоғамы және ислам ықпалы, сұлтандар, хандар, мемлекет

РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ ЭЛИТЫ И МАССЫ КОЧЕВНИКОВ К ЭПОХУ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (по трудам Ибн Рузбихана и Мухаммада Аваза)

Алимбаев К.С.

Магистрант. КазНУ им. аль-Фараби.г. Алматы, Казахстан.

Аннотация. *Введение.* В статье поднимается вопрос о коллективной религиозной идентичности традиционного казахского общества и анализируются ценные сведения их двух персоязычных средневековых источников. Это – «Михман-наме-и Бухара» (Записки бухарского гостя) Фазлаллаха ибн Рузбихан Исфхани и агиографическое сочинение «Зийа ал-кулуб» (Сияние сердец) Мухаммада Аваза. Последний источник ввел в научный оборот казахстанский востоковед В.П. Юдин. Об уровне религиозной грамотности казахского общества имеются противоречивые взгляды. С этой точки зрения факт о том, что Фазлаллах ибн Рузбихан, изучая религию казахов эпохи Касым хана, не обнаружил существенных отклонений от ислама является очень важным. При внимательном чтении данного сочинения Казахское государство характеризуется автором как «страна ислама». Также в сочинении «Зийа ал-кулуб» приводятся сведения о том, как казахский хан Тауекель вместе с группой казахской аристократии становятся муридами бухарского суфийского шейха Ходжа Исхака. Автор статьи заключает, что в случае более внимательного отношения к подобным сведениям из исторических источников существующие в

национальной историографии представления и концепции о религиозно-конфессиональных процессах эпохи Казахского ханства и степени влияния шариата на позднесредневековую кочевую государственность, несомненно будут углублены и скорректированы.

Ключевые слова: средневековая история, агиографические произведения данные, казахское кочевое общество и влияние ислама, государство, ханы, султаны, шариат, суфизм, шейх, религия.

RELIGIOUS VIEWS OF THE ELITE AND THE MASS OF NOMADS IN THE ERA OF THE KAZAKH KHANATE (based on the works of Ibn Ruzbihan and Muhammad Avaz)

Alimbayev K.C.

Master's Student of the al-Farabi Kazakh National University. Almaty, Kazakhstan.

Abstract. *Introduction.* The article devoted to the question of the collective religious identity of traditional Kazakh society and analyzes the valuable information of the two Persian-speaking medieval sources. This is «Mihman-name-i-Bukhara» (Notes by the guest of Bukhara) Fazlallah ibn Ruzbikhan Isfahani and the hagiographic work «Ziya al-kulub» (Radiance of hearts) of Muhammad Avaz. The last source was introduced into scientific circulation by the Kazakh orientalist V.P. Yudin. There are conflicting views on the level of religious literacy of the Kazakh society. From this point of view, the fact that Fazlallah ibn Ruzbihan, studying the religion of the Kazakhs of the Kasim Khan era, did not find significant deviations from Islam is very important. Careful reading of this work shows us that the Kazakh state is characterized by its author as the country of «Islam». Also in the source «Ziya al-kulub» gives information on how the Kazakh Khan Tawekel, together with a group of Kazakh aristocracy, become the *murids* of the Bukhara Shaikh Khoja Ishaq. The author of the article concludes that in the case of a more attentive attitude to such information from historical sources, the concepts about the religious and confessional processes of the era of the Kazakh Khanate and the degree of influence of Sharia on late medieval nomadic statehood existing in national historiography will undoubtedly be deepened and adjusted.

Keywords: medieval historical and hagiographic works, data, Kazakh nomadic society and Islam, state, khans, sultans, Sharia, Sufism, Shaikh, the influence of religion.

Кіріспе

Ортағасырлық қазақ қоғамының ұжымдық діни бірегейлігі мәселесі күрделі проблема екені белгілі (Нұртазина, 2018: 93). Кейінгі ортағасырлық қазақ қоғамының діни-конфессиялық өмірі жайлы тарихи мәліметтер жеткіліксіз. Бізге белгілі жылнамалар негізінен қазақтардың сыртқы саясаты мен халықаралық байланыстары, сол сияқты тұрмыс салты, шаруашылығы жайлы мағлұматтар береді (МИКХ, 1968: 26). Ал дін, діни саясат, мұсылмандық құндылықтардың қазақ қоғамындағы нақты рөлін анықтау үшін біз пәнаралық негізде әртекті дереккөздердің материалдарын талдауға мәжбүр боламыз. Мәселен, діни қиссалар, шежірелер, этнографиялық деректер, т.с.с.

Алайда, осы проблемаға қатысты таза тарихи дереккөздер жоқ емес. Мысалы, Фазлаллах ибн Рузбихан Исфханидің «Михман-наме-и Бухара» («Бұхара мейманының жазбалары») еңбегі ең маңызды және құнды дерек екені сөзсіз (Ибн Рузбихан, 1976: 197). Себебі, бұл еңбектен ислам дінінің Қасым хан заманының өзінде-ақ көшпелі қазақ қоғамының мәдениеті мен күнделікті тұрмыс-салтының ажырамас бір бөлігі болғандығын аңғаруға болады деген түйін жасайды тарихшы Н.Д. Нұртазина (Нұртазина, 2016: 271).

Әдістері

Зерттеудің әдіснамалық принциптері ғылыми зерттеудің жалпы және жеке әдістері, анализ және синтез, Дін және діни өмірдің тарихи-философиялық мәселелерін зерттеудің салыстырмалы, объективті, тарихи және философиялық әдістері болып табылады. Мұсылмандық діни институттарды, қазақтардың діни тәжірибесінің құрамдас бөлігі ретінде және әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың санаты ретінде талдай отырып, автор әлеуметтік танымның жалпы ғылыми қағидаттарын басшылыққа алады.

Кейбір авторлардың нақты материалды мұқият талдау негізінде ислам дамуының жалпы заңдылықтары туралы әзірленген теориялық-әдіснамалық ережелерді жергілікті жағдайларға байланыстыру әрекеттері Қазақстандағы ислам дінінің ерекшеліктері туралы толық негізді тұжырымға алып келді. Қазақстан тарихындағы ислам мәселелері бойынша көптеген кітаптар, мақалалар, шолулар мен хабарламалар республикада аз уақыт аралығында жарияланды. Кейбір авторлар оқырманды Қазақстандағы діннің пайда болу, таралу және даму тарихымен таныстыру міндетін қойды. Бірақ негізінен елеулі ғылыми-тарихи талдау жасау әрекеттері орын алды (Джалилова 2006: 19).

Талқылау

Республиканың тәуелсіздігін жариялау отандық зерттеушілердің шығармашылық әлеуетін толығымен нығайтты. Зерттеулер саласында сәтті жұмыс істейтін бірқатар ғалымдар, этнографтар, тарихшылар, теологтар бар. 90-жылдардың ортасында қызу талқылауларға айналған мәселелер: исламның қоғамдағы рөлі мен болашағы, оның дамуындағы негізгі тенденциялар қандай? Осыған байланысты ортағасырлық Қазақстан тарихындағы исламның рөлі, исламның қазақ топырағында пайда болуы мен таралуы, қазақ хандарының исламға қатынасы, исламның қазақ мәдениетіндегі рөлі Ресей тарихында белгілі бір дәрежеде зерттеле бастады. Мысалы, А. Муминов, З. Жандарбек, Н. Нуртазина, М. Булутай А. Сұлтанғалиев, Р. Мұстафин және басқалар өз үлестерін қосты (Муминов, 1999: 124). Кәрібаевтың қазақ хандарының діни саясаты да қарастырылды (Кәрібаев, 2014: 223). Біздің зерттеу дерекқорымызға араб-парсы, түркі, орыс-батыс дереккөздері, сондай-ақ қазақ хандарының саясатын анықтайтын фольклор, қазақ асыл тұқымдары, этнографиялық материалдар кіреді (МИСЦА, 1988: 68).

М. Абусейтованың 1971 жылы жарық көрген «Қазақстан және Орталық Азия» атты еңбегінде XV–XVII ғасырлардағы аталған территория тарихын және де саяси әрі дипломатиялық жағынан маңызды зерттеулер жүргізді. Қазақ хандығы дәуіріндегі саясаттың бейнесінен ислам дінінің ықпалын байқауға болады. Мәселен Хақназар хан ноғай мырзаларымен болған күресте Мәскеуге өз елшілігін аттандырды. Ал ноғай мырзалары болса наразылығын танытып Мәскеуге мағынасы мынадай хатты жолдады: «менімен дос бола тұра, олай жасағаның дұрыс емес. Дәулет Герей ханмен бір сенімде болсам да, онымен жақсы ара-қатынаста емеспін, ал Хақназар хан мен сен екеуің өзге діндесіндер, достасуларың дұрыс емес» (Тасмағамбетов, 2005: 170).

Қазақ хандығының құрылу тарихына қатысты Б.Б. Кәрібаевтың «Қазақ хандығының құрылу тарихы» атты еңбегінде қазақ хандығының құрылуының этникалық алғы шарттары тарауында, моңғолдардың қыпшақтану процесіндегі исламның рөлін қарастырады. Моңғолдық және түркілік этнокомпоненттердің қыпшақтану процесіндегі маңызды рөлдердің бірін ислам діні атқарғандығын, Алтын Орда хандарының исламға қолдау көрсетуін баяндайды. Ислам дінінің Алтын Орданың қоғамдық өмірінің барлық жағына тереңдеп енгеннен соң, әсіресе этникалық процестердің рухани факторына негіз болды, деген тұжырымдамалар жасайды.

Аширбек Муминовтің Орталық Азия тарихындағы ислам дінінің рөлі және ханафи құқықтық мектебінің маңыздылығы көрсетілген еңбегінде негізінен Орталық Азия ханафи теологтарының өмірлік әңгімелері, жергілікті мәдени-рухани дәстүрмен өзара байланысы және

мемлекеті басқаруда діннің ықпалы. Орталық Азия халықтарының қоғамдық өміріндегі ислам діні шарифатының маңыздылығы туралы айтылып, баяндалады. Араб-исламтанушы А.К. Муминовтың монографиясы жоғарыда айтып өткеніміздей ханафи мазхабының Орталық Азия тарихындағы рөлі мен маңызы және VIII–XV ғасыр аралығын қамтиды. Онда исламның жергілікті мәдени дәстүрлермен өзара іс-қимылының көпғасырлық процестерінде ханафиттердің негізгі рөлі, оны әртүрлі этникалық құрамы бар өңірде бейімдеу, экономикадағы, мәдениеттегі, әдет-ғұрып пен сенімдегі ерекшеліктері көрсетілген. Сондай-ақ, ислам өркениетін дамыту үшін көптеген ұлы есімдер, көрнекті өндірістер берген Орталық Азияның дін ілімі мектебінің тарихы да назарға алынды. Монография тарихшыларға, шығыстанушыларға, дінтанушыларға және Орталық Азиядағы ислам өркениетінің тарихына қызығушылық танытатын көпшілік оқырмандарға арналған.

Натижелері

«Мийман-наме-и Бухара» біздің тақырыбымызға маңыздылықкөшпелі қазақтардың мұсылмандығына күмәнмен қараған шайбанилердің ықпалымен туған шығарма. Мұхаммед Шайбани-хан Орталық азияның саяси өмірінде ықпалы күшті болған Бұхара дінбасыларынан қазақ хандығына қарсы жорықты идеологиялық жағынан негіздеу мақсатында пәтуә сұраған-ды.

Этно-тарихи жағына келсек, XV–XVI ғғ. қазақтар мен Орта Азияға қоныс аударған өзбектер арасында айтарлықтай айырмашылық байқалмады. Сонымен бұл этнонимдер шатастырылып, «өзбек-қазақ» тіркесі жиі пайдаланылды. Алайда билікке талас мақсатында Шыңғыс тұқымдарынан болған хандар және сұлтандар, жалпы династиялар арасында, яғни «үлкен саясат» ауқымында бәсекелестік пен әскери қақтығыстар жиіледі.

«Сенімсіздік» туралы пәтуә мәселесі жайындағы сыбыстар Қазақстанға жеткен секілді. Осыған орай, Бұхарада Көкілташ медресесін салу туралы қазақ аңызы пайда болды деседі (Досмұхамедұлы, 1998: 71). Өзінің діндарлығымен, үлкен білімімен ерекшеленетін Көге есімді қазақ Бұхараға қазақтардың нағыз мұсылман екенін дәлелдеуге келді. Ол жерде ол Көкілташ мешіт-медресесінің іргетасын қалаған. Бұхара билеушісі бүкіл халыққа жала жапқысы келген молда Шамсі-Мұхаммедті жазалауға мәжбүр болды. Көге кейіннен Меккеге қажылық жасады, сол жерде ол қайтыс болды. Х. Досмұхамедов аңызға түсінік бере отырып, оның XVI ғасырға жататын нақты тарихи оқиғаларды бейнелейтінін баян етеді.

Мұхаммед Шайбани қазақтарға қатысты әскери жорықты негіздеу үшін шарифат үкімін күтті. Ибн Рузбихан сол кезде діндарлығымен танылған ғалым еді, ол өз билеушісінің бұл талабына алдымен толыққанды діни талдау жасамастан бірден қолдау көрсете алмады. Ақыры ол тіпті көшпелі қазақ даласында зерттеулер жүргізіп, қазақтарды «дінсіз» деп шешім қабылдауды түбегейлі жоққа шығарады.

Бұхаралық ғалым қазақтардың мұсылмандығы жайында мұқият зерттеу арқылы қазақтардың мұсылманшылығын «әлсіз мұсылмандар» деңгейіне бағалайтын ешқандай дәлел таппады. Бірақ кейбір фактілерге назар салатын болсақ, қазақтарды мұсылман қауымдастығының алдында, абыройына нұқсан келтіретін деректер табылған: «сенімді адамдардың жеткізуі бойынша», далада әлдебір пұттардың бейнелері сақталған. Көктемде алғашқы қымыз шыққанда көшпенділер оны шығысқа қарай шашып, әрі күнге сәлем береді-мыс.

Тағы бір мәселе. Бәрімізге белгілі, шарифат бойынша мұсылман мұсылманды тұтқынға алып, құлдыққа сатпайды. «Мийман-наме-и Бухара»шығармасында қазақтардың «дінсіздігіне» қатысты олардың тұтқынға түскен шет елдік мұсылмандарды құлдыққа сатады деген айып айтылады. Бірақ бұл да көптеген қауесеттердің бірі болуы мүмкін.

Ұсақ-түйек айыптар болмаса, Фазлаллах Ибн Рузбихан тұтас қазақ халқын «дінсіз» деп, пұттар мен басқада түрлі заттарға табынушы шаманистердің қатарына қосуды қолдай алмайды.

Яғни одан әрі бұхаралық теолог XVI ғ. қазақ қоғамының діни сауаты мен дінді ұстану моделіне жап-жақсы сипаттама береді. Олар (қазақтар) басқа мұсылмандар секілді «Құран әрі намаз оқиды, балаларын медресеге жібереді, некеге тұрады және неке келісімсіз мүлде үйленбейді» (Ибн Рузбихан, 1976: 63).

Бұдан ары қарай деректе «бұл адамдар (яғни қазақтар) «куәлік етеді» (дінді қабылдағанын білдіретін «*Lә илләһа иллә Аллах Мұхаммад расул Аллах*» сөз тіркесі туралы айтылып тұр - *авт.*), өздерін өзі мұсылмандар қатарына қосады; олардың арасында құрбан шалу, намазға шақыру (азан айту), Құран оқу кең тараған делінген.

Сол сияқты бұл тарихи дереккөзде Фазлаллах ибн Рузбихан қазақ даласына шетелдік діни миссионерлер, ишан-молдалар, дәруіштер үнемі келіп аралап тұратынын растайды. Мәуараннаһр, Хорезм, Еділ мен Кавказдан көптеген ғалымдар және дін уағыздаушылар келетінін атап өтеді. Сондай-ақ «олардың (қазақтардың) саудагерлері ислам елдеріне жиі барып тұрады, ал ол елдердің саудагерлері осында келіп тұрады» делінеді.

Фазлаллах ибн Рузбихан шафиғи мазһабының өкілі болғандығына қарамастан қазақтар арасында діннен ауытқушылықты байқамады. Осы ретте ортағасырлық ислам ғалымының Қазақ елі – «ислам елі», ал қазақ халқы «куәлікті (шаһада) шын жүрегімен айтқан», олардың «исламды қабылдағанына екі жүз жылдан асыпты» және «олар қазір хан, сұлтандарымен бірге барлығы – мұсылмандар» деген тұжырымдары біз үшін аса жоғары маңызға ие (Ибн Рузбихан, 1976: 105).

Ханафи фикһ мектебінің қағидалары бойынша адамға «кәпір» деген айып қою үшін ол Құдай мен қасиетті Құранды әрі ислам дінің негізгі құндылықтарын мүлде жоққа шығаруы тиісті. Ал, исламдағы намаз, ораза сынды парыз амалдарды орындамаған бірақ, иман келтірген болса «күнаһар мұсылман» деңгейінде болады. Ал енді, қазақтар арасында Қасым хан дәуірінде намаз оқылып, ораза ұсталғандығын әрі өз орталарынан діни сауатты ғалым-ишандар шыққанын ескерсек, қазақ қоғамын «дінсіз» деп, шешім шығару қате пікір екенін түсінеміз.

Бірақ Мұхаммед Шайбани тарапын төнген қысымнан Фазлаллах ибн Рузбихан пұттар жайлы естіген мағлұматтарын дұрысқа шығарып қазақ халқын «діннен шыққандар» қатарына қосуды ұйғарады. «Діннен шыққандар» (немесе «діннен безген») деп, діни қараңғылықтағы пұтқа табынушы кәпірлер мен мәжусилермен салыстырғанда алғашында мұсылман болып кейін белгілі бір себептермен діннен ажырағандарды атаған. Ислам шариғаты бойынша «діннен безгендердің» дәрежесі ауыр күнә деп бағаланған.

«Әрине, олардың (қазақтардың) арасында білім (ислами оқу-ағарту) таратылмаса бұл қағидалардың (исламның) парыздары жайлы айтылып тұр - *авт.*) орындалуы мүмкін емес. Ал олар сонша білімді меңгергеннен кейін, біздің алдымызда мүсіннің алдында бас ию – нағыз пұтқа табынушылық екенінен өздері де бас тарта алмайды». Автордың пікірінше, қазақтармен күрес «басым бөлігі бұрын исламды қабылдаған елде қайтадан туған дінсіздікпен күрес» болып сипатталуы тиіс (Ибн Рузбихан 1976: 63). Бірақ, бұл пікірдің де негізсіз екенін түсіну қиын емес.

Белгілі қайшылықтарына қарамастан, Фазлаллах ибн Рузбихан Исфакханидің «Михман-наме-и Бухара» шығармасындағы Қазақ хандығындағы діни ахуал мен діни процестерге қатысты мәліметтердің маңызы зор. Әсіресе, қазақтардың «исламды қабылдағанына екі жүз жылдан асыпты» деген, сол сияқты осы халық «қазір хан, сұлтандарымен бірге барлығы – мұсылмандар» деген тұжырымдар Қазақ хандығының діни-конфессиялық өткенін реконструкциялауға аса құнды ғылыми ақпарат болып табылады.

Тағы бір назар аударатын еңбек – Мұхаммед Әуездің (XVI ғ.) «Зийа әл-қулуб» («Жүректер сәулесі») атты ортағасырлық агиографиялық шығарма. Деректі ғылыми айналымға енгізген белгілі қазақстандық шығыстанушы В.П. Юдин болған. Оның мазмұнында қазақ хандары және жалпы көшпелі қазақтардың мәдениеті мен тұрмыс-салтындағы рухани құндылықтары жайлы мәліметтер бар. Дереккөзде көшпелі қазақтар мен қырғыз халқына рухани басшылық жасаған

шейх Қожа Ысқақтың күнделікті өмірі жайлы баяндалады. «Ол өмірінің көп бөлігін ілімін уағыздауға және көшпелі халықтар арасында – қазақтар, қырғыздар мен қалмақтарға дінді уағыздауға арнады» (Юдин 1966: 73).

«Зийа әл-қулуб» еңбегінде Қожа Ысқақтың қазақ ақсүйектері мен халықтың рухани мәдениетіне ықпалы жайында қызықты мәліметтер бар. Нақтырақ айтсақ, агиографиялық шығарманың авторы Тәуекел хан бастаған бір топ қазақ сұлтандарының шейх Қожа Ысқаққа (Хазрат-и Ишан) қол беріп, мүрид атанғандығы жайында әңгіме келтірген. Яғни бұл факт Қазақ хандығының конфессиялық саясатына таптырмайтын бірегей мәлімет көзі болып табылады. Себебі, кеңестік және тіпті посткеңестік тарихнамада әлі де Қазақ хандығы мен қазақ билеушілердің діни ұстанымдары мен шарифаттың мемлекетке қатысты туралы тарихи жағдай объективтік түрде ашылып көрсетілмейді әрі тарихи фактілер жеткіліксіз.

Көшпелі дүниетанымға негізделген сопылық әдебиеттің мұрасы молдалардың күнделікті уағыз-насихат сөздерінен әлдеқайда тартымды болды. Сопылар ислам философиясындағы адамгершілік, қанағат, әділеттілік пен мейірімділік сияқты терең ұғымдарды ақындар мен жыраулар поэзиясындағы кең түсінігін адамдар қолдады. Бұл адамдардың әр сөзі халықтың санасына терең сінді. Тарихшы З. Жандарбек Ясауи ілімдері қазақ халқының ру-тайпалық жүйеге негізделген мемлекеттік жүйесіне негізделеді дейді. Түркі халықтарының рухани және мәдени табиғаты ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік жүйе де Ясауи сопылық ілімінің құрылымдық жүйесімен тікелей байланысты болды.

Тәуекел хан бастаған қазақ сұлтандарының ишанға «қол беру» оқиғасы Самарқанд қаласының маңындағы Кан-и Гил атты мекенде орын алған. Орыс тіліне В.П. Юдин жариялаған аудармасында былай делінген: «Хазрат-и Ишан в то время остановился на куруке Кан-и Гил. Таваккул-хан Казах, со ста двадцатью сыновьями и султанами, все с веревками на шее, плача и рыдая, подняли карету Хазрат-и ишана и стали тереть свои лица о дерево паланкина Хазрат-и ишана ...и таким (вот) образом (они) доставили Хазрат-и ишана в город Самарканд» (Юдин, 1966: 75). Яғни ханның соңында ерген оғлан, сұлтандар саны 120 болған. Соғыс майданында арыстандай айбатты ерлер әулиенің алдында көз жасын көл қылып тәубаға келгені, дін адамына зор құрмет көрсеткені бізді таңқалдырады. Хазірет Ишанды олар көтеріп аяғын жерге тигізбей Самарқандқа жеткізгені баяндалады.

Мұхаммед Әуез бұдан кейін әйгілі қазақ ханына әр кезде ықпал жүргізген ортаазиялық ишандар туралы сөз қозғайды. Автордың айтуы бойынша, аты аталмаған бір ишан «Тәуекелді мен тәрбиелеймін» деп мәлімдеп, оған өкілін жіберген екен, соның нәтижесінде Тәуекел енді оған мүрид болып кетеді. Мұхаммед Әуез Хазреті Ишанның жеке көмекшісі және өте діндар адам болғандықтан Тәуекелдің осы әрекетін яғни басқа мүршидке (ұстазға) кетуін құптамай, кейіннен оның басынан кешкен әскери сәтсіздіктерді және көп ұзамай әскери әрекеттер барысында опат болғанының себебін осы оқиғадан іздейді.

«Зийа әл-қулуб» еңбегінде Қожа Ысқақтың қазақ ақсүйектері мен бұқара өміріне ықпалы жайында басқа да құнды мәліметтер бар. Шейхтың көмекшісі Хафиз-и Араб мынадай оқиғаны баян етеді: «Бірде таудың етегінде біз Хазрат-и Ишанға қызмет етіп жатқан едік, кенеттен Хазрат-и Ишанға қазақтар (мен) қырғыздардың билеушілерінің бірі көп «нәзір» (қайыр садақа) әкеліп берді де: «Уа, хазірет, мына кедейлерге қайырыммен қарап, құдіреті шексіз Алла Тағаладан оларға судың көзін ашуын сұрап дұға жасасаңыз игі болар еді, мына бейшаралар құрғақшылықтың зардабын шегіп отыр, жағдайлары ауыр» - деді (Юдин, 1966: 75).

Қожа Ысқақ шәкірттерімен бірге (Аллаға) жалбарына бастады, шәкірттерінің көзжастары көл болып төгілді, осы кезде кенеттен жер астынан су шықты, сол себепті «билеуші мен оның нөкерлері Хазрат-и Ишанға бірден сенді»; бірнеше күн өткен соң қырғыздардың тура сол билеушісі Хазрат-и Ишанға қызметке өзімен бірге көп адам ертіп келді. Олардың барлығы Хазрат-и Ишанға сеніп, соңынан ерді».

Қазақ хандығы дәуірі тарихының рухани-идеологиялық «ақтаңдақтары» ислам мен шарифаттың рөліне де қатысты. Келешекте біз хан-сұлтандардың шарифатты қаншалықты ұстанды, дінге, исламиятқа көзқарастырын толық қалпына келтіріп, дәстүрлі мемлекеттілігіміздің типологиясын анықтауға қол жеткізуіміз керек. Осы тұрғыдан алғанда, жалпы ислам діні XV–XVI ғғ. өзінде халықтық сипат алған («менталитеттік») дінге айналған деген ғылыми тезисті негіздеу үшін (Нуртазина, 2009: 113). Ибн Рузбиханның «Михман-наме-и Бухара» мен Мұхаммед Әуездің «Зийа әл-қулуб» шығармаларындағы дінге қатысты мағлұматтарының деректанулық маңызы зор.

Қазақ хандығының құрылуымен қазақтар ұлт ретінде өзіндік дәстүрлері мен әдет-ғұрпы, менталитеті және діні бар ел санатында әлеуметтік-экономикалық және мәдени өмір жолында дамып, еркін, тәуелсіз ел болды. XV ғасырдың 60-шы жылдарынан бастап XIX ғасырдың ортасына дейінгі кезең Қазақ хандығы дәуірі ретінде әлемдік тарихта ерекше орын алады. Қазақ хандығы дәуіріндегі исламдық құндылықтардың қазақ мемлекеттілігі тарихындағы орны мен рөлін бір дәлелмен көрсетуге болмайды. Мемлекеттік саясатта хандар Ханафи шарифатын заңның негізі деп санады. Сондықтан Жеті Жарғы сияқты заңдарда бұған дейін Қасым ханның Қасқа жолы, Есім ханның ескі жолы, көшпенділердің әдет-ғұрыптары шарифат ережелерін бейнелеген. Шыңғыс ханның ұрпақтары исламизация және қыпшақтандыру процестерін бастан өткерді. Олар мұсылман есімдерін қабылдады және жеке мұсылмандық өмірлері бар адамдарға үлгі көрсетті.

XVI ғасырда қазақ мемлекетінің күш-қуатты болуына қол жеткізген Қасым ханның үлгілі мұсылман болғанын білетіндер аз. Бұл туралы айтар болсақ Мұхаммед Хайдар Дулатидің: «Қасым ханға келер болсақ, ол бүкіл Дешті-Қыпшақты жаулап алды» (Дулати, 2003: 605) деп жазғанына сүйенсек болады. Көшпелі менталитет Қасым ханның діндар мұсылман болуына кедергі бола алған жоқ. Хан сопылық философияға да оң көзқараспен қарады. Қасым хан Бұхарадан шыққан шейх Абу Бакр Саадтың шәкірті екені де белгілі (Абусейтова, 1998: 45). Діншілдік қазақ ханының идеологиясы мен қоғамдық қызметіне тікелей әсер етті. Қасым ханды ел арасында әскери адам деп үшін емес, ел басқаруда бейбітшілік пен әділ басшылықты ту еткендігі үшін еске алады. Хан елдің ұйымдастырылуына, тәртібі мен құқығына назар аударып, жергілікті түркі-ханафи дәстүріне сәйкес заңдар жинағын бекітті. Қарапайым адамдар бұл заңды «Қасым ханның жолы» деп атады. Қасым хан Моғол ханы Сұлтан Саидтың Шайбаниға қарсы бірлескен әскери жорық жасау туралы ұсынысын сыпайы түрде қабылдамады. Оның орнына ол Шайбани әулетінің ханы Убайдулланың қызына үйлену арқылы өзбек хандарымен татуласуды оң қадам деп санады. Тарихшы Мұхамметжан Тынышпаев: «Осындай әскери күшке қарамастан, Қасым хан әлемге деген сүйіспеншілігімен ерекшеленді» (Тынышпаев, 1993: 133) деп дұрыс айтса керек. Ислам руханияты ханның мінез-құлқына оң әсер етті деп санаймыз. Осы кезде қазақ халқының Шығыс мұсылман елдерімен рухани байланысы мықты болған. Қасым Ханның ұстазы Қожа Саадының XVI ғасырда Орталық Азияның саяси және рухани өмірінде маңызды рөл атқарған маңызды әрі ірі тұлға болып саналды. XVI–XVIII ғасырларда қазақ халқы билеушілерінің Орта Азиядағы сопылармен қарым-қатынасы едәуір тұрақты болды. 1598-1599 жылдардағы әскери оқиғалардың нәтижесінде Түркістан, Ташкент және Ферғана бөліктерінің белгілі бір уақыт аралығында Қазақстанның құрамына енгені осыған дәлел. Жалпы, шиеленістер мен қақтығыстар кезінде дінбасылар бейбітшілік пен саяси тұрақтылықты қолдауда бітімгершілік рөлін жоғарғы дәрежеде атқара білді. 1512 жылы Әмір Темірдің ұрпағы Бабыр әлі де Мауереннахрдан үміт үзбеді, парсылармен одақ құрып, өзбектерге (шайбани) шабуыл жасады. Орта Азиядағы саяси шиеленістің одан әрі өршуі кезінде сол кездегі әйгілі сопылық шейхтардың бірі Қожа Ислам қазақ мемлекетіне, әсіресе Қасым хан тұсынан пана іздеді. Дереккөздің хабарлауынша, Қасым хан әйгілі және құрметті діни ұстаздың келгенін білсе де, шейхпен өзі кездесіп, «оған ұзақ уақыт қонақжайлылық танытты» (Вяткин, 1927: 9). «Қасым хан кез келген

ислам жардем беруге тырысты» (Нуртазина, 2009: 48). Ислам мен оның одақтастарының Қазақ хандығында ұзақ уақыт тұруы кең далада ислам негіздерін құруға және көшпелілермен мен ислам орталықтары арасындағы байланысты нығайтуға оң әсерін тигізгені сөзсіз. Кейінгі оқиғалар да назар аударуға тұрарлық болып табылатыны сөзсіз. Бабыр жеңілгеннен кейін шейх Мауреннахрдағы жағдай біртіндеп қалыпқа келген уақытта отанына оралуға шешім қабылдады. Бұл кезде Бабыр мен парсыларды жеңген Ұбайдулланың елшілері Қасым ханның сотына келді. Олар өз билеушісіне Қасым ханның қызы туралы айтқысы келеді. Некеге тұруға келіскен қазақ ханы қызын шейх Қожа Исламға тапсырды, ол оны Бұхараға жіберді және әкелік қамқорлығын келесі сөздермен білдірді: «Мен қызымды сіздің еліңізге жіберемін. Сіз біздің құрдастарымыздың ұрпағысыз. Сізден өтінемін, қызымның жағдайынан хабардар болыңыз».

Даңқты қазақ ханы Тәуекел (Толық аты-жөні – Таукел-Мұхаммед Бахадур хан) жан-жақты тұлға болды. Батыр, қолбасшы, саясаткер және өзінің ақындық дарыны мен діни білімімен танымал тұлға. Ағайынды Тәуекел мен Есім – мұсылмандық терең білім иесі болған Шығай ханның ұлдары болып табылады. Тәуекел хан парсы тілін жетік білетін және осы тілде өлең жаза алатын деңгейде болған. Ораз Мұхаммед әйгілі хан Тәуекелдің жиені екендігі белгілі, оны Сібірде орыстар ұстап, кейін Мәскеуде ұстаған. Ата-анасынан ерте айырылған Ораза Мұхаммедті ағасы Тауекел тәрбиелеп өсірді. Сонымен қатар ол діндар адам болып өсті. Араб, парсы және шағатай тілдерін жетік біледі. Хан Тәуекелдің ағасымен бірге жазған хаттары орысша аудармада сақталған. Хаттың түпнұсқасы қазақ тілінде араб графикасымен жазылған. XVII–XVIII ғасырларда, басқа қазақ хандары сияқты, Тәуекел хан ислам туы астында қалмақтарға қарсы соғысып жатты. Тәуекел ханның қол астында болған Оңтүстік Қазақстан мен Орта Азияның көптеген қалаларында дінбасыларымен тығыз байланыс орнатып, мешіттер мен медреселер салған. Тарихи дереккөздерден белгілі, Тәуекел хан Бұхара ханы Абдулланың шартты түрде бағынышты болған және оған адал қызмет еткен. Абдулла хан Тәуекелге өзінің одақтастығы мен адал достығы үшін алғыс ретінде бай Самарқанд провинциясын ұсынды. Тәуекел хан сонымен қатар Шығыс Түркістанның мұсылман қалаларымен саяси және діни байланыста болды. Исламдық тұрғыдан алғанда, Тәуекел хан қарапайым діни тұлға ғана емес, дінді терең зерттеп, тассауф (сопылық) жолымен жүруге тырысқанын атап өткен жөн. Қазақ билеушісінің діндарлығы туралы ақпарат Мұхаммед Әуездің «Зия аль-Кулуб» атты өмірбаяндық еңбегінде сақталған. Онда Шейх Қожа Исхактың ізбасарлары болған Тәуекел ханның 120 адамы (ұлдары, сұлтандардың туыстары) туралы айтылады (Юдин, 1966: 96). Бұл оқиға 1598 жылы Самарқанд маңында орын алған.

Қазақ ханы Есім (толық аты-жөні – Ешмұхаммед) Қашқар мен Орта Азияның билеушілерімен және дінбасыларымен тығыз байланыс орнатқан хан болған. XVII ғасырдан бастап, шығыстан, жоңғарлар мен қытайлардан бастап қауіптің артуы қазақ жері мен Шығыс Түркістан мұсылмандарының рухани бірігуіне әкелді. Аппаққожа, Ысхак қожа және Қашғардың басқа шейхтері қазақтар мен қырғыздар арасында жоғары беделге ие болған. Ол кезде Шығыс Түркістан қалаларында Қожа Суфи тек рухани тұрғыдан ғана емес, сонымен бірге саяси рөл атқарды. Шығыс Түркістандағы билік үшін күресте атақты Қожа Исхактың ұрпағы Даниал Қожа бастаған жергілікті қала халқы қазақ ханы Есімді таққа шақырды. Осылайша, Есім хан аз уақыт ішінде Шығыс Түркістанды басқарды. Таукел хан сияқты, Есім хан да ислам дініне құштар болған. Есім хан Қазақ хандығының астанасы Түркістанда мұсылманша діни білім беретін оқу орындарының көптеп ашылуына себепкер болды. 1627 жылы Хиуадан қуылған атақты ислам ғалымы және тарихшысы Әбілғазы Бахадур Түркістанға келді. Есім хан оның қызмет етуіне жағдай жасайды. Қасым мен Тәуекел ханның заңдары сияқты, Есім ханның «Есім ханның ескі жолы» атты заң жинақтары ханафи мәзһәбінің әдіснамасына негізделініп жасалды. Басқа да белгілі қазақ хандары Исламды жоғарғы дәрежедегі жақтаушылары болды, оның ішінде Тәуекел,

Әбілмамбет, Абылай (Әбілмансұр), Әбілқайыр, Жолбарыс, Жәңгір және басқаларды атап отуға болады.

Сыртқы саясатта қазақ хандары мұсылман өлкесі болғандықтан Орта Азия мен Қашғармен белсенді халықаралық қатынастар орнатты. Бұқара мен Хиуа қазақ көшпелілерінің саяси және рухани өмірінде маңызды рөл атқарды. Қасым хан, Тәуекел хан, Тәуке хан, Әбілхайыр хан сияқты көрнекті саясаткерлер исламдық шарифатты, сопылық руханиятты белсенді түрде қолдады, сонымен қатар ішкі және сыртқы саясатында дінбасылармен кеңесіп отырды. Біз белгілі тарихи деректерді талдап, талдауға тырыстық.

«Жеті жарғы» терминінің этимологиясына келер болсақ, «жарғы» араб тілінен алынып, дыбыстауда өзгеріске ұшыраған «шарғы» яғни «шарифат» дегенді білдіретінін аңғаруға болады. Мұсылман заңдарының осы жинағын құрастыруға басшылық жасаған батыл әрі парасатты хан әз-Тәуке шарифат және дала әдет-ғұрыптары бойынша, Төле би, Қазыбек би, Әйтеке билердің сарапшылығымен, мемлекеттің барлық мәселелерін шарифаттың көшпелі қоғамның тұрмыс-салтына негізделген формасымен шешті. Әрине, мемлекеттің сыртқы саясаты оның ішкі саясатының жалғасы болып табылады. Көшпелі қазақ жұртына жат дінді ұстанған жоңғарларымен болған қиян-кескі күресте Тәуке хан бастаған қазақ хандығының мұсылман қауымы исламды мемлекеттіліктің тірегі ретінде қабылдады. Айта кету керек, қазақ халқының сыртқы жаулардан тәуелсіздік алу үшін ұзақ күресі, олардың исламға деген адалдығын одан әрі күшейтіп, этникалық сәйкестілік тұрғысында діни компоненттің белсенділігін арттырды.

Қорытынды

Тарихтағы дағдарыс, індеттердің өсуі, қантөгістер, отаннан туыстардан айырылу – мұның бәрі діни сананы тереңдетеді және адамдарды өмірдің шын мәнін іздеуге, мәңгілік тыныштықты сезінуге психологиялық тұрғыдан итермелейді. «Жалпы алғанда, XVIII–XV ғасырлардағы қазақ халқының қалыптасуының аяқталу кезеңінде ислам дінінің атқарған рөлі зор. Ислам діні рухани өмірде қандай маңызға ие болса, руханилық дамуда да сондай маңызға ие. Руханилықтың негізгі өзегі, тірегі, қозғаушы күші, діндегі болып табылатындықтан, біз оны этникалық процестерде де ең басты орынды иеленеді деп есептейміз» (Кәрібаев, 2014: 224). Өз кезегінде Ислам әрқашан адамдарды этникалық тұрғыдан біріктіруге көмектесіп, жеңіске жетелеген және оларға күш берген.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

- Абусейтова М. Х. К проблеме источниковедения средневекового Казахстана // Отан тарихы. – Отечественная история, 1998. – № 1. – С. 45
- Вяткин В.Л. Шейхи Джубейри. Ходжа Ислам. В.В. Бартольд. –Ташкент, 1927. –6 б.
- Джалилов З.Г. Ислам и общество в современном Казахстане. – Алматы: Дайк- Пресс, 2006. – 199с.
- Досмұхамедұлы Халел. Таңдамалы. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 384 б.
- Дулати М.Х. Тарих-и Рашиди. – Алматы: М.Х. Дулати қоғамдық қоры, 2003. – 616-б.
- История Казахстана в русских источниках. Том I. Посольские материалы Русского государства (XV-XVII вв.). Составление, транскрипция скорописи, специальное редактирование текстов, вступительная статья, комментарии, составление словариков указателей А. Исина. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 704 с.
- Кәрібаев Б.Б. Қазақ хандығының құрылуының тарихы. Алматы, Сардар, 2014.-520 б.
- Материалы по истории казахских ханств XV– XVIII вв. (Извлечения из перс. и тюрк. сочинений) – Алма-Ата: Наука, 1969. – 651 с.
- Материалы по истории казахских ханств XV– XVIII вв. (Извлечения из перс. и тюрк. сочинений). – Алма-Ата: Наука, 1969. Материалы по истории Средней и Центральной Азии X–XIX вв. – Ташкент: Фан, 1988. Мүминов Ә. Жандарбек З. Маулана Сафи ад-дин Орұң Қойлақы. Насаб-нама. – Түркістан: «Мұра», 1992. Құдайбердіұлы Ш. Шығармалары. II том. – Алматы: Жібек, 2007. Көпеев М.-Ж. Қазақ шежіресі. – Алматы: Жазушы, 1994. Құрбанали Халид. Тауарих хамса (Бес тарих) / Аударған Б. Төтенаев, А. Жолдасов. – Алматы: Демей, 1992.

Муминов А. Региональная форма бытования ислама в Туркистане // Шелковый путь и Казахстан: материалы научно-практической конференции. – Алматы: Жибек жолы, 1999. Жандарбек, З.З. «Насаб-нама» нұсқалары және түркі тарихы. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. Жандарбек З. Йассавийа и этническая история населения Дашт-и Кипчака (по материалам казахских шежере) // Подвижники ислама: культ святых в Средней Азии и на Кавказе. – Москва: Вост. лит., 2003. Нуртазина Н.Д. Особенности регионального ислама в эпоху Казахского Ханства // Мысль, 2015. – № 9. Бұлұтай М.Ж. Ата-баба діні. Түркілер неге мұсылман болды? – Алматы: Білім, 2000. Султанғалиева А.К. Ислам в Казахстане: история, этничность и общество. – Алматы: Казахстанский институт страт. исследований при Президенте РК, 1998. Мустафина Р.М. Бытовой ислам у казахов (XIX–XX вв.) (историко-этнографическое исследование). Дис. докт. ист. наук: 07.00.07 – Алматы, 2006.

Нуртазина Н. Ислам в Казахском ханстве (XV–XVIII вв.). – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 116 с.

Нуртазина Н.Д. Распространение ислама и формирование казахской мусульманской традиции. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 358 с.

Нуртазина Н.Д. Ислам в Казахском ханстве. – Алматы: Фараби, 2009. – 48 с.

Нуртазина Н.Д. Религиозная идентификация казахского общества в XVI-XIX вв. // Европейский научно-богословский журнал (ISSN18410464-Romania-Scopus), 2018.–Т.1.– № 1. – С. 14. П 93-102.

Тынышпаев М. История казахского народа. – Алматы, 1993. – С. 133

Фазлаллах ибн Рузбихан Исфхани. Михман-наме-йи Бухара. – Москва: Наука, 1976. – 197 с.

Юдин В.П. Известия «Зийа ал кулуб» Мухаммада Аваза о казахах XVI в. // Вестник АН Каз ССР. – 1966. – № 5. – С. 71-76.

References

Abuseitova M. Kh. On the problem of source studies of medieval Kazakhstan // Otan Tarihi. – Patriotic Istria, 1998. – No 1. – S. 45

Dosmuhameduly Halel. Tandamaly. –Almaty: Ana tili, 1998. – 384 b.

Dulati M.Kh. Tarihi-i Rashidi. – Almaty: M.Kh.Dulati, 2003.– 616-b.

Fazlallah ibn Ruzbikhan Isfahani. Mihman-name-yi Bukhara. – Moscow: Nauka, 1976.– 197 p.

History of Kazakhstan in Russian sources. Volume I. Ambassadorial materials of the Russian state (XV-XVII centuries). Composition, transcription of scopes, special editing of texts, introductory article, comments, composition of proverbs of A.Isina. – Almaty: Dyke Press, 2005. – 704 p.

Karibayev B. B. History of formation of the Kazakh khanate. – Almaty: Sardar, 2014. – 520 p.

Materials on the history of Kazakh khanates of the XV–XVIII centuries. (Extracts from Persian and Turkic writings).–Alma-Ata: Nauka, 1969. – 651 p.

Materials on the history of the Kazakh khanates of the XV-XVIII centuries. (Extracts from Persian and Turkish essays).– Alma-Ata: Nauka, 1969. Materials on the history of Central and Central Asia in the X–XIX centuries. – Tashkent: Fan, 1988. Muminov A. Zhandarbek Z. Maulana Safi ad-din Orung Koylaky. Last name is a letter. – Turkestan: «Heritage», 1992. Kudaiberdiyevich Sh. Works. Volume II. – Almaty: Zhibek, 2007. Kopeev M.-Zh. Kazakh chronicle. – Almaty: Writer, 1994. Kurbanali Khalid. Tauarikh hamsa (Five stories) / Translated by B. Totenayev, A. Zholdasov. – Almaty: Demeu, 1992.

Muminov A. Regional form of Islam in Turkestan // Silk Road and Kazakhstan: Proceedings of the scientific-practical conference. – Almaty: Silk Road, 1999. Zhandarbek, Z.Z. Versions of «Nasab-nama» and Turkic history. – Almaty: Dyke Press, 2002. Zhandarbek Z. Yassavia and the ethnic history of the Dasht-i Kipchak population (based on the materials of the Kazakh shejere) // Movements of Islam: the cult of saints in Central Asia and the Caucasus. – Moscow: East. lit., 2003. Nurtazina ND Features of regional Islam in the era of the Kazakh Khanate // Thought, 2015. – № 9. Bulutai M.Zh. Ancestor religion. Why did the Turks become Muslims.–Almaty: Education, 2000. Sultangaliev AK Islam in Kazakhstan: history, ethnicity and society. – Almaty: Kazakhstan Institute of Strategy. research under the President of the RK, 1998. Mustafina RM Household Islam in the Kazakhs (XIX – XX centuries) (historical and ethnographic research). Dis. Ph.D. stop. Science: 07.00.07 – Almaty, 2006.

Nurtazina N. Islam in the Kazakh Khanate (XV-XVIII centuries). – Almaty: Kazakh University, 2009. – 116 p.

Nurtazina N.D. Islam in the Kazakh Khanate. – Almaty: Farabi, 2009.– 48 p.

Nurtazina N.D. Religious identification of Kazakh society in 16-th – 19-th centuries // European Journal of Science and Theology (ISSN18410464-Romania-Scopus), 2018.– Vol. 14. – № 1.– P 93-102.

Nurtazina N.D. The spread of Islam and the formation of the Kazakh Muslim tradition.– Almaty: Kazakh University, 2016. – 358 p.

Tynyshpaev M. History of the Kazakh people. – Almaty, 1993.– S. 133

Vyatkin V.L. Sheikh Jubeyri. Khoja Islam. V.V. Bartold.– Tashkent, 1927. – 6b.

Yudin V.P. News «Ziya al-kulub» of Muhammad Avaz about Kazakhs of the XVI century. // Bulletin of the Academy of Sciences of Kaz SSR. – 1966. – No. 5. – S. 71-76.

Zhalilov ZG. Islam and society in modern Kazakhstan. – Almaty: Dyke Press, 2006. – 199 p.

МАЗМҰНЫ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К. РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ САЯСАТЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕТРОПОЛИЯ МЕН КОЛОНИЯНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ	5
Абылхожин Ж.Б. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЖҰМЫС КҮШІ.....	18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В. ДӘУІРІНДЕГІ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ ДИАЛЕКТИКАСЫ.....	31
Айтқазина М.М., Шамшиева Г.С. ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ АРДАГЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ МҰРАСЫ	40
Алғожаева Н.С., Шашаев Ә.А., Зикирбаева В.С. МҰРАЖАЙ ТОПТАМАЛАРЫНДАҒЫ ФОТОМАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕКТЕМЕЛІК МАҢЫЗЫ.....	51
Арпова А.Д. МАРАТ МҰҚАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОРТА ЖҮЗ РУЛАРЫНЫҢ ТАРАЛУ АЙМАҚТАРЫ.....	62
Ахметжанова А.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНАН.....	71
Әлімбаев Қ.С. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДӘУІРІНДЕГІ ЭЛИТА МЕН ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫ (Ибн Рузбихан және Мұхаммед Әуез еңбектері бойынша).....	81
Әминов Т.М. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАТ МАГИСТРАЛЬДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ (ТАРИХИ КӨЗҚАРАС).....	91
Әміржанова Н.С. ЛАТЫН ӘЛПБИЛІ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМЫ: ШЕТТІЛДІК СӨЗДЕРДІҢ ЖАЗЫЛУЫ (1929-40 жж.).....	112
Әшім Б.Ә. ДОҒЫЗТАУДАҒЫ БЕСБАЙ ЖӘНЕ ИЗЕНАҒАШ ДІНИ-ТҮРҒЫН КЕШЕНДЕРІНІҢ МЕШІТТЕРІ.....	126
Джолдыбаева У.М., Қозыбақова Ф.А. ЖАҒАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ.....	134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С. ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ БИЛГІ ТҰСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ОРЫС ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫ.....	146
Жұматов Д.С. ІС ҚАҒАЗДАРЫН ЖҮРГІЗУДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ КӨШІРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЗАРДАПТАРЫ.....	161
Закарья Р. 1920-1930 ЖЖ. ШЕТЕЛДІК САЯСИ ЖӘНЕ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ САЯСАТЫ	169
Ибраева А.Ф., Темірханова Ә.С. XVIII ҒАСЫРДАҒЫ РЕСЕЙ ӨКІМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНДАҒЫ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАДАМДАРЫ	177
Ибраева А.Ф., Темірханова Ә.С. XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭТНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	191
Ибраева А.Ф., Темірханова Ә.С. XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН	202
Ибраева А.Ф., Темірханова Ә.С. КЕҢЕСТІК БІЛІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӨКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. бас. Солт. Қазақстан өңірі мысалында).....	216
Ибраева А.Ф., Темірханова А.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨңІРІН ЗЕТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	233
Иембекова М.О., Божеева Б.З. ҚАЗАҚСТАН-ӘЗЕРБАЙЖАН: ӨЗАРА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ.....	244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б. ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРКӘСІБІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ЖЫЛДАРЫНДА ЖӘНЕ НЫҒМЕТ НҰРМАҚОВ (1924-29 жж.).....	258

Кәрібаев Б.Б., Нұрғазина Н.Д. ӨЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҮЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде).....	274
Қалыбекова М.Ч. ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР: ҚАЗАҚ ЖЕРІНЕ ХАЛЫҚТАРДЫ ДЕПОРТАЦИЯЛАУ ТАРИХЫНАН.....	295
Қанағатова Н. ТҰРМЫС-САЛТ ЖЫРЛАРЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НҮСҚАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КОНТЕКСТІ.....	312
Қасенова А.Д., Құрманқұлов Ж., Сүйіндікова М.Қ., Утубаев Ж.Р. ҮНІРЕК ҒИБАДАТХАНАСЫНА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ АЛҒАШҚЫ ҚОРТЫНДЫЛАРЫ.....	327
Құдайбергелұлы Б., Кабдушев Б.Ж., Қозыбаева М.М. ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ҚАЛАСЫ.....	337
Құрманалиева А.Д., Хумархан Ж. ӘЛЕУМЕТТІК ТОП ҰҒЫМЫ АЯСЫНДА ДІНИ ЖАМАҒАТТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МӘСЕЛЕСІ.....	352
Мұқаметханұлы Н., Бейсенбаев О. COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА «БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» ИНИЦИАТИВАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ СЫН-ҚАТЕРІ	368
Мұхатова О. ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ТАРИХЫНЫҢ ПОСТКЕҢЕСТІК КЕЗЕҢДЕ ЗЕРТТЕЛУІ (1992-2019 жж.).....	378
Өмірбекова Ж. ЕУРАЗИЯ КӨШПЕЛДІЛЕРІНІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ АЛҒЫШАРТТАРЫ	390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х. XIX ҒАСЫРДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІНІҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ (ресейлік мерзімді баспасөз материалдары бойынша).....	402
Сарыбаев М., Диканбаева А. ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚ-ФРАНЦУЗ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫ.....	411
Сұлтангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К. ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ: ҚАҒАРМАНДАР МЕН ІШКІ МӘНДЕРДІ ІЗДЕУ	420
Толамисов А.Ғ., Айдынбекұлы А. ПАТРИОТИЗМ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	429
Тоқтабай А.У. ҒҰНДАРДЫҢ АТТЫ ӨСКЕРЛЕРІ.....	439
Тоқтабай А.У. ҚАЗАҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІПҚОЙ ЭТНОГРАФТАРЫНЫҢ БІРІ ҚҰСАЙЫН ТӘКЕЖАНҰЛЫ.....	452
Тоқтабай А.У., Карамендина М.Ө. ТАШКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ МАЛ ПІРЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ҒҰРЫПТЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕР (ЗЕҢГІ БАБА, ШОПАН АТА МАЗАРЛАРЫ).....	460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А. ҚАЗАҚ ДВОРЯНДЫҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ: XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕР ТУРАЛЫ.....	472
Уалтаева А.С., Бидахметова Ш.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МЕХАНИЗМДЕРДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	483
Уалтаева А.С., Пернекулова М. ЭТНОСАРАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІКТІ НЫҒАЙТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ РӨЛІ.....	492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А. ӨТКЕН ҒАЛАМДЫҚ ПАНДЕМИЯҒА ШОЛУ: ИНФЕКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ТАРИХИ ҮДЕРІСТІҢ ЖАЛПЫ БАРЫСЫ	502
Уралбаева Ж. Г.А. КУШАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРХЕОЛОГИЯСЫ (Г.А. Кушаевтың 95 жылдығына арналған).....	515

Шалғынбай Ж. КЕҢЕС ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ БАСЫЛЫМДАРЫ.....	523
Шалекенов М.У. ОРТАҒАСЫРДАҒЫ БАЛАСАҒҰН ЭТИМОЛОГИЯСЫ.....	536
Шапиева Г. ҚЫТАЙДАҒЫ МИГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (XX ғ. аяғы – XXI ғ. басы).....	548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АЙҚЫНДАУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢ.....	560
Шілдебай С.Қ. ҚАЗАҚ АКСР ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНАН.....	583

СОДЕРЖАНИЕ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕТРОПОЛИИ И КОЛОНИИ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ.....	5
Абылхожин Ж.Б. РАБОЧАЯ СИЛА ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ.....	18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В. ДИАЛЕКТИКА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ЭПОХУ АРХЕОМОДЕРНА.....	31
Айтказина М.М., Шамшиева Г.С. ВОЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕТЕРАНОВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ	40
Алгожаева Н.С., Шашаев А.К., Зикирбаева В.С. ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ ЗНАЧЕНИЕ ФОТОМАТЕРИАЛОВ В КОЛЛЕКЦИЯХ МУЗЕЕВ.....	51
Арпова А.Д. ТЕРРИТОРИЯ РАССЕЛЕНИЯ ПЛЕМЕН И РОДОВ СРЕДНЕГО ЖУЗА В ТРУДАХ М.МУКАНОВА	62
Ахметжанова А.Т. ИЗ ИСТОРИИ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	71
Алимбаев К.С. РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ ЭЛИТЫ И МАССЫ КОЧЕВНИКОВ К ЭПОХУ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (по трудам Ибн Рузбихана и Мухаммада Аваза).....	81
Аминов Т.М. ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СТАЛЬНЫХ МАГИСТРАЛЕЙ КАЗАХСТАНА (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ).....	91
Амиржанова Н.С. ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ: НАПИСАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ (1929-1940 гг.).....	112
Ашим Б.А. МЕЧЕТИ КУЛЬТОВО-ЖИЛИЩНЫХ КОМПЛЕКСОВ БЕСБАЙ И ИЗЕНАГАШ В ДОНЫЗТАУ	126
Джолдыбаева У.М., Козыбакова Ф.А. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С. КАЗАХСКО-РУССКИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ ТАУЕКЕЛ ХАНА.....	146
Жуматов Д.С. ВВЕДЕНИЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО: ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ.....	161
Закарья Р. ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПО ОТНОШЕНИЮ К ИНОСТРАННЫМ ПОЛИТИЧЕСКИМ И ТРУДОВЫМ МИГРАНТАМ В ПЕРИОД 1920–1930 гг.....	169
Ибраева А.Г., Темирханова А.С. ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ШАГИ РОССИЙСКОЙ ВЛАСТИ В СЕВЕРНОМ РЕГИОНЕ КАЗАХСТАНА В XVIII ВЕКЕ (на основе материалов по истории г. Петропавловска).....	177
Ибраева А.Г., Темирханова А.С. СОЦИАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОРОДА ПЕТРОПАВЛОВСКА В XIX ВЕКЕ.....	191
Ибраева А.Г., Темирханова А.С. СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.....	202
Ибраева А.Г., Темирханова А.С. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КАЗАХСТАНА В СИСТЕМЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (на примере Северного региона Казахстана в начале XX века).....	216
Ибраева Г., Темирханова А.С. ВОПРОСЫ ИСТОРИОГРАФИИ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА КАЗАХСТАНА.....	233
Иембекова М.О., Бюжеева Б.З. КАЗАХСТАН-АЗЕРБАЙДЖАН: ПОТЕНЦИАЛ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА	244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергелулы Б. Н. НУРМАКОВ И ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА В 1924-1929 гг.....	258

Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д. ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА (на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов).....	274
Калыбекова М.Ч. НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ: ИЗ ИСТОРИИ ДЕПОРТАЦИИ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН.....	295
Канагатова Н. ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ТЕКСТОВ НАРОДНЫХ И СОВРЕМЕННЫХ БЫТОВЫХ-ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН	312
Касенова А.Д., Курманкулов Ж., Суяндикова М.К., Угубаев Ж.Р. ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАБОТ НА СВЯТИЛИЩЕ УНИРЕК	327
Кудайбергелды Б., Кابدусев Б. Ж., Козыбаева М.М. ГОРОД ПАВЛОДАР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ.....	337
Курманалиева А.Д., Хумархан Ж. ПРОБЛЕМА ВОЗНИКНОВЕНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЩИН В КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП.....	352
Мукаметханулы Н., Бейсенбаев О. ВЫЗОВЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19.....	368
Мухатова О. ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1992-2019 гг.).....	378
Омирбекова Ж. ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ КОЧЕВНИКОВ ЕВРАЗИИ (по материалам российских исследователей XVIII в.).....	390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х. ПРЕДВОДИТЕЛИ НАРОДНЫХ ВОССТАНИЙ В КАЗАХСТАНЕ XIX ВЕКА.....	402
Сарыбаев М., Диканбаева А. КАЗАХСТАНСКО-ФРАНЦУЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА: ПОИСКИ ГЕРОЕВ И СМЫСЛОВ	420
Толамисов А. Г., Айдынбекулы А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЗМА	429
Токтабай А.У. КОННИЦА ГУННОВ.....	439
Токтабай А.У. ОДИН ИЗ ПЕРВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЗАХСКИХ ЭТНОГРАФОВ К. ТАКЕЖАНУЛЫ.....	452
Токтабай А.У., Карамендина М.О. КУЛЬТОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ТАШКЕНТА, СВЯЗАННЫЕ С ПОКРОВИТЕЛЯМИ ЖИВОТНЫХ.....	460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А. ИССЛЕДОВАНИЕ КАЗАХСКОГО ДВОРЯНСТВА: О СОЦИАЛЬНОМ ПРЕОБРАЗОВАНИИ СТЕПИ В 19 ВЕКЕ	472
Уатаева А.С., Бидахметова Ш.Б. ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	483
Уалтаева А.С., Пернекулова М. РОЛЬ АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ.....	492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А. ОБЗОР ПРОШЛЫХ МИРОВЫХ ПАНДЕМИЙ: ИНФЕКЦИИ И ОБЩИЙ ХОД ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА.....	502
Уралбаева Ж. Г.А. КУШАЕВ В АРХЕОЛОГИИ КАЗАХСТАНА (к 95-летию Г. А. Кушаева).....	515
Шалгынбай Ж. КАЗАХСКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАНИЯХ ДОСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА.....	523

Шалекенов М.У. ЭТИМОЛОГИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО БАЛАСАГУНА.....	536
Шапиева Г. ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КИТАЕ (конец XX – начало XXI вв.).....	548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ	560
Шилдебай С.К. ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ АССР	583

CONTENTS

Abdildabekova A.M., Teleuova E.T., Kabdoldina K.K. RELATIONS BETWEEN THE MOTHER COUNTRY AND THE COLONY IN THE CONTEXT OF THE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE	5
Abylkhozhin Zh.B. LABOR FORCE OF THE INDUSTRIALIZATION.....	18
Abylkhozhin Zh.B., Krupko I.V. DIALECTICS OF HISTORICAL MEMORY IN THE AGE OF ARCHAEOLOGICAL.....	31
Aytkazina M.M., Shamshieva G.S. MILITARY HERITAGE OF THE GREAT PATRIOTIC WAR VETERANS.....	40
Algojaeva N.S., Shashaev A.K., Zikirbaeva V.S. SOURCE OF PHOTOGRAPHY IN MUSEUM COLLECTIONS	51
Arepova A.D. TERRITORY OF DISTRIBUTION OF MIDDLE ZHUZ'S NOMADIC TRIBES IN THE WORKS OF M. MUKANOV.....	62
Ahmetzhanova A.T. FROM THE HISTORY OF THE WOMEN'S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN.....	71
Alimbayev K.C. RELIGIOUS VIEWS OF THE ELITE AND THE MASS OF NOMADS IN THE ERA OF THE KAZAKH KHANATE (based on the works of Ibn Ruzbihan and Muhammad Avaz).....	81
Aminov T.M. MAIN STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN'S RAILWAY MAIN LINES (HISTORICAL ASPECT).....	91
Amirzhanova N.S. HISTORY OF KAZAKH WRITING BASED ON THE LATIN ALPHABET: THE WRITING OF FOREIGN WORDS (1929-1940s).....	112
Ashim B.A. MOSQUES OF BESBAY AND IZENAGASH RELIGIOUS-RESIDENTIAL COMPLEXES IN DONYZTAU.....	126
Dzholdybaeva U.M., Kozybakova F.A. ENVIRONMENTAL COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION	134
Zhappasov Zh.E., Tasylova N.A., Kylmeskanova S.S. KAZAKH-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS DURING THE REIGN OF TAUHEL KHAN.....	146
Zhumatov D.S. INTEGRATION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN OFFICE WORK: PROBLEMS AND CONSEQUENCES.....	161
Zakarya R. POLICY OF THE SOVIET UNION REGARDING FOREIGN POLITICAL AND LABOR MIGRANTS IN THE PERIOD OF 1920-1930.....	169
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. POLITICAL AND ECONOMIC STEPS OF THE RUSSIAN GOVERNMENT IN THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN XVIII CENTURY (Based on the materials of Petropavlovsk history).....	177
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. SOCIO-ETHNIC SITUATION OF THE CITY OF PETROPAVLOVSK IN THE XIX CENTURY	191
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. NORTH KAZAKHSTAN AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY.....	202
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL ISSUES OF KAZAKHSTAN IN THE SOVIET SYSTEM (on the example of the Northern region of Kazakhstan in the early twentieth century).....	216
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. HISTORICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN	233
Iyembekova M.O., Buzheeva B.Z. KAZAKHSTAN-AZERBAIJAN: POTENTIAL AND CURRENT STATE OF MUTUAL COOPERATION.....	244

Kabdushev B.Zh., Kudaibergenuly B. N. NURMAKOV AND RESTORATION OF KAZAKHSTANI INDUSTRY IN 1924-1929.....	258
Karibayev B.B., Nurtazina N.D. HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives and genealogical myths of Kazakhs).....	274
Kalybekova M.Ch. PUNISHED PEOPLES: FROM THE HISTORY OF DEPORTATION OF PEOPLES IN KAZAKHSTAN.....	295
Kanagrova N. HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXT OF TEXTS OF FOLK AND MODERN HOUSEHOLD-RITUAL SONGS.....	312
Kasenova A.D., Kurmankulov Zh., Suyundikova M.K., Utubayev Zh.R. INITIAL RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL WORK IN THE SANCTUARY OF UNIREK	327
Kudaibergenuly B., Kabdushev B.Z., Kozybayeva M.M. PAVLODAR IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WA	337
Kurmanaliyeva A.D., Khumarkhan Zh. THE PROBLEM OF THE ESTABLISHMENT OF RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF SOCIAL GROUPS.....	352
Mukametkhanuly N., Beisenbayev O. CHALLENGES IN THE IMPLEMENTING OF «ONE BELT, ONE ROAD» INITIATIVE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC	368
Mukhatova O. STUDY OF THE HISTORY OF NATIONAL LIBERATION MOVEMENTS IN THE KAZAKH STEP IN THE POST-SOVIET PERIOD (1992-2019).....	378
Omirbekova Zh. BASES OF FORMATION OF ETHNO-ECOLOGICAL TRADITIONS OF NOMADS OF EURASIA (based on materials from Russian researchers of the eighteenth century).....	390
Sadvokasova Z.T., Muhatova O.Kh. THE LEADERS OF THE POPULAR UPRISINGS IN KAZAKHSTAN OF THE XIX CENTURY (based on the materials of the Russian periodical press).....	402
Sarybayev M., Dikanbayeva A. KAZAKH - FRENCH RELATIONS IN THE FIELD OF CULTURE AND EDUCATION AT THE PRESENT STAGE...411	
Sultangazy G.Zh., Mukataeva L.K. HISTORICAL MEMORY IN THE CONDITIONS OF MODERN KAZAKHSTAN: SEARCH FOR HEROES AND MEANINGS.....	420
Tolamissova A.G., Aidynbekuly A. THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF PATRIOTISM.....	429
Toktabay A.U. CAVALRY OF THE HUNS.....	439
Toktabay A.U. ONE OF THE FIRST PROFESSIONAL KAZAKH ETHNOGRAPHERS K. TAKEZHANULY.....	452
Toktabay A.U., Karamendina M.O. THE CULT MONUMENTS OF TASHKENT, ASSOCIATED WITH PROTECTORS OF ANIMALS (SHRINES ZENGI BABA, SHOPAN ATA).....	460
Tuleshova U., Galimov Y. RESEARCHING THE KAZAKH NOBILITY: ABOUT SOCIAL CHANGES IN THE 19TH CENTURY STEPPE.....	472
Ualtayeva A.S., Bidakhmetova Sh.B. WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL INTERETHNIC MECHANISMS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	483
Ualtayeva A.S., Pernekulova M. STRENGTHENING INTERETHNIC TOLERANCE	492
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A. OVERVIEW OF THE PAST GLOBAL PANDEMICS: INFECTIONS AND THE OVERALL COURSE OF THE HISTORICAL PROCESS.....	502

Uralbayeva Zh.	
G.A. KUSHAEV IN ARCHEOLOGICAL SCIENCE OF KAZAKHSTAN (to G. A. Kushayev's 95 year).....	515
Shalgynbay J.	
KAZAKH ART LITERATURE IN PUBLIC PUBLICATIONS	523
Shalekenov M.U.	
ETHYMOLOGY OF THE MEDIEVAL BALASAGUN	536
Shapiyeva G.	
FEATURES OF MIGRATION PROCESSES IN CHINA (late XX–early XXIcenturies).....	548
Shayakhmetov N., Baishov B., Çetin Nur	
DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN SEA: HISTORY AND MODERNITY	560
Shildebay S.	
FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN THE KAZAKH ASSR.....	583

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 2(22)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2020.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй